

POLITICKÉ PRÍPRAVY VOJENSKEJ INTERVENCIE 21. AUGUSTA 1968

MICHAL ŠTEFANSKÝ

ŠTEFANSKÝ, M.: Political preparations of the military intervention of August 21 in 1968. *Vojenská história*, 2, 3, 1998, p 47–58 Bratislava.

This scientific survey deals with a matter, which was put under taboo for several years and which also nowadays is given too little attention – the political preparation of the military intervention against Czechoslovak Republic in August 1968. Using archival historic publications, the author analyses the entire process from planning to realization, presented to the reader in three basic time frames. The survey focuses only on one out of various different alternatives prepared concurrently in order to solve the so-called Czechoslovak problem -- on the emergency alternative, which in the end result means a military intervention and the occupation of the former Czecho-Slovakia, lasting more than twenty years.

Military History. Czechoslovakia. August 21 1968.

KOORDINOVANÝ NÁTLAK

Krátko po januárovom zasadaní ÚV KSČ roku 1968, na ktorom bol do funkcie prvého muža v komunistickej strane zvolený A. Dubček, vedúci činitelia piatich štátov Varšavskej zmluvy prešli od kritiky vedenia Komunistickej strany Československa (KSČ) k priamemu politicko-vojenskému a ideologickému nátlaku.

Sovietske politbyro ÚV KSSZ prvýkrát osobitne o situácii v Československu rokovalo 15. marca 1968.¹ Politbyro pripravilo list Predsedníctvu ÚV KSČ, v ktorom vyjadrilo znepokojenie nad nebezpečenstvom prevratu v dôsledku oslabovania socialistického zriadenia. V liste sa objavili formulácie o „protisocialistických silách“ a „potrebe obrany socializmu proti nepriateľským silám“ v Československu. Tento slovník neskôr často frekventoval v argumentoch sovietskeho vedenia. Prevzali ho aj ďalšie štyri vedenia komunistických strán Varšavskej zmluvy (VZ) – Bulharska, Poľska, Maďarska a Nemeckej demokratickej republiky. Na uvedenom zasadaní sovietskeho politbyra odznel návrh na dvojstranné stretnutie s čs. vedením, aby posúdili otázky, ako „čeliť taktike imperialistov“ proti Československu. Od zvolania dvojstrannej schôdzky a listu adresovanému Predsedníctvu ÚV KSČ sovietske politbyro upustilo, pretože iniciatívu vyvinuli vodcovia niektorých krajín VZ (T. Živkov, W. Gomulka, J. Kádár) a tlmočili svoju požiadavku na zvolanie mnohostrannej schôdzky, na ktorej posúdia situáciu v Československu a prijmu opatrenia. Tým sa začala koordinácia postupu sovietskeho vedenia s ostatnými vodcami štátov Varšavskej zmluvy, v ktorej sovietske vedenie malo rozhodujúcu úlohu pri vypracovaní strategického a taktického postupu. Pritom vodcovia ostatných krajín nielen odobrovali sovietske plány, ale vyvíjali aj vlastnú iniciatívu v dvoch smeroch: navrhovali radikálnejšie postupy ako sovietske politbyro (T. Živkov, W. Gomulka, W. Ulbricht) alebo iniciovali vyčerpať všetky možnosti rokovaní s čs. vedením, aby nakoniec súhlasili s vojenskou intervenciou (J. Kádár).

V polovici marca 1968 vodcov piatich štátov VZ znepokojili v podstate dve udalosti v Československu, a to predpokladaná abdikácia z funkcie prezidenta A. Novotného, vlna kritiky na jeho adresu v čs. masmédiách po úteku za hranice generála J. Šejnu a príprava Akčného programu KSČ. O prvých variantoch Akčného programu podával sovietskemu vedeniu informácie veľvyslanec v Prahe S. Červonenko. V osobe A. Novotného politbyro videlo zá-

¹VOLKOV, V. K.: Instinkt samochranenija: sovietskaja partokratia i „pražskaja vesna“. In: Konflikty v poslevojennom rozvíití vostočnoevropských stran. RAN, Moskva 1997, s. 165.

roku jeho vplyvu na „zdravé sily“ v komunistickej strane a štáte a toho, že sa nezmení čs. vnútorná a zahraničná politika a vzťahy so socialistickými štátmi.²

Dňa 19. marca Dubček súhlasil so sovietskym návrhom mnohostrannej schôdzy, stanovenej na 23. marca v Drážďanoch. Aparát ministerstva zahraničných vecí a ÚV KSSZ pod vedením A. Gromyka a K. Rusakova pripravil materiál o posledných udalostiach v Československej socialistickej republike (ČSSR) v čiernych farbách. Zdôrazňovala sa v ňom aktivita imperialistických síl, nemeckých revanšistov a americkej spravodajskej služby proti ČSSR, ďalej strata kontroly vedenia KSČ nad masmédiami a aktivizácia skupín, ktoré sa usilujú narušiť priateľstvo so ZSSR.³ V dokumente boli sformulované zásady politiky sovietskeho vedenia voči ČSSR a prevzali ich aj vodcovia ostatných štátov na drážďanskej schôdzi 23. marca.

Prípravu na drážďanskú schôdzu posúdila schôdza politbyra 21. marca. Členovia sovietskeho vedenia vyjadrili nevyhnutnosť podporiť „zdravé sily“ v ČSSR, ale súčasne sa objavili aj prvé návrhy o nevyhnutnosti prijať opatrenia po „vojenskej línii“. Vyjadril ich prvý tajomník KS Ukrajiny P. Šeľest a šéf KGB J. Andropov.⁴ L. Brežnev sa na schôdzi politbyra vyjadril, že nebudú zdržiavať Ulbrichta a Gomulku pri prijímaní radikálnych opatrení, bez ohľadu na dôsledky.⁵ Drážďanskej schôdze 23. marca sa zúčastnili delegácie piatich štátov Varšavskej zmluvy a Československa. V čs. delegácii bol A. Dubček, O. Černík, J. Lenárt, D. Kolder a V. Biľak. Kým sovietske politbyro urobilo dôkladnú prípravu na toto stretnutie, čs. delegácia do Drážďan prišla s predstavou, že obsahom rokovania budú ekonomické otázky spolupráce v rámci Rady vzájomnej hospodárskej pomoci (RVHP).

Stenografický záznam z drážďanskej schôdze⁶ umožňuje rekonštruovať jej priebeh. V úvode W. Ulbricht oznámil, že obsahom rokovania bude posúdenie situácie v KSČ a ČSSR. A. Dubček vo svojom improvizovanom referáte hovoril o demokratizačnom úsilí vnútri KSČ a spoločnosti. Po Dubčekovi s obsiahlym referátom vystúpil Brežnev. Uviedol, že nebezpečenstvo vývoja spočíva v „aktivite celej jednej skupiny, alebo celých centier, ktoré všetok spoločenský život v Československu vedú ku kontrarevolúcii“.⁷ Na potvrdenie toho uviedol „očierňovanie činnosti celej strany“ za uplynulých 20–25 rokov, útoky proti vedúcim stranickým kádom a vláde. Osobitne napadol J. Smrkovského za jeho rozhovor, uverejnený v Spolkovej republike Nemecko (SRN), ktorého obsah označil za „antisocialistický a antikomunistický“. Ďalej kritizoval organizovanie mítingov bez súhlasu vedenia KSČ, na ktorých „Smrkovský, Šik, Procházka, Husák a kto ešte? pochopili, ako pomocou vnútropolitckej situácie získať vlastný spoločensko-politický vplyv.“⁸ Najdôležitejšie myšlienky Brežnev vyslovil na záver. Uviedol, že „sme pripravení vám ponúknuť morálnu, politickú a demokratickú pomoc..., ale keď to nebude možné, alebo pokiaľ to budete považovať za nesprávne, my nemôžeme ďalej k vývoju v Československu nezúčastnene prihliadať“.⁹

²VONDROVÁ, J. – NAVRÁTIL, J.: Mezinárodní souvislosti československé krize 1967–1970, Díl 4/3, Doplněk Brno 1977, s. 237. Záznam časti rozhovorů J. Kádára s předsedou KGB J. Andropovom v Budapešti v dnech 6. a 7. prosince 1968 o událostech v Československu.

V rozhovore J. Andropov podporu A. Novotného hodnotil ako politickú chybu. Uviedol, že s. Novotný spôsobil viacero vážnych chýb... „v prvom období sme (sovietske vedenie – pozn. autora) zo subjektívne ľudských dôvodov zaujali k osobe súdruha Novotného konzervatívne stanovisko...“

³VOLKOV, V. K.: c. d., s. 166.

⁴PICHOJA, R. G.: Referát na medzinárodnom kolokviu v Paríži 16.–17. júna 1998 na tému: „1968 Le printemps Tchechoslovaque“. V referáte pod názvom „How the intrusion was prepared“, s. 2.

⁵VOLKOV, V. K.: c. d., s. 167. Podľa tohto prameňa L. Brežnev sa vyjadril, že v posledných dňoch (t. j. pred 21. marcom) udržiaval intenzívne kontakty s Živkovom, Gomulkom a Kádárom a denne telefonicky hovoril s nimi 6–8 hodín.

⁶VONDROVÁ, J. – NAVRÁTIL, J. a kol.: Mezinárodní souvislosti československé krize 1967–1970, Díl 4/1. Doplněk. Brno 1995, s. 73–114.

⁷Tamže, s. 85.

⁸Tamže, s. 89. Pri mene Husák je v prameni otáznik.

⁹Tamže, s. 91. Podľa zostavovateľov zborníka dokumentov, v ktorom je stenografický záznam uverejnený, sa slo-

Eskalácia útokov proti československému vedeniu pokračovala. Poľský vodca W. Gomulka hovoril, že „vedenie komunistickej strany Československa (musí podniknúť kroky) proti kontrarevolučným silám... , (aby) kontrarevolúcií bola prehradená cesta“.¹⁰ Ďalej nasledovala veľmi ostrá kritika na adresu československého vedenia. Slová W. Gomulku: „Vaše vedenie a vaša vláda v podstate nedržia nič v rukách. Vy neriadite. Vy nevládnete. Riadi a vládne niekto iný“,¹¹ boli najhrubším výpadom proti československému vedeniu. Na konci svojho vystúpenia Gomulka požadoval prijať také rozhodnutia, aby „kontrarevolúcia v Československu neprešla“. Východonemecký vodca W. Ulbricht strašil účastníkov drážďanskej schôdze „stupňovaním psychologickéj vojny“ zo strany západných štátov, aby rozložili socialisticke štáty. Kritizoval Šika a ekonomickú reformu v Československu, študentov, ktorí na ulici alebo v posluchárňach organizujú kontrarevolúciu.¹² Požadoval „izolovať kontrarevolučné živly“ a viesť „ideologický boj proti revizionizmom, ktorí propagujú nový socializmus, socializmus, podľa československého patentu“.¹³ Znepokojenie nad vývojom v Československu vyjadril aj bulharský vodca T. Živkov. Vystúpenie J. Kádára bolo výberom formulácií i kritikou československého vedenia miernejšie najmä v porovnaní s Brežnevom, Gomulkom a Ulbrichtom. Situáciu v Československu prirovnal k „prológu maďarskej kontrarevolúcie v období, keď ešte nebola kontrarevolúciou“.¹⁴ Odporučil čs. vedeniu využiť maďarské skúsenosti z roku 1956 „boja na dvoch frontoch“, teda proti dogmatizmu na jednej strane a revizionizmu na strane druhej. V referáte A. Kosygina bola prvýkrát formulovaná téza, že „vec Československa je našou spoločnou vecou a my túto (vec) nepreneháme nášmu nepriateľovi, nech to stojí čokoľvek“.¹⁵ Podľa ruského historika V. K. Volkova drážďanská schôdza urobila prvé kroky k vypracovaniu doktríny, ktorá neskôr dostala pomenovanie „Brežnevova doktrína obmedzenej suverenity“ štátov sovietskeho bloku v Európe.¹⁶ Domnievame sa, že toto konštatovanie má svoje opodstatnenie. Zásady politiky Sovietskeho zväzu (ZSSR), sformulované na drážďanskej schôdzi a podporené ostatnými štátni Varšavskej zmluvy, boli namierené proti pokusom čs. vedenia o samostatnejší prístup vo vnútornej a zahraničnej politike. V tejto fáze nátlaku videli nebezpečenstvo v kadrových zmenách, ktoré sa pripravovali v Československu koncom marca 1968.¹⁷ Pre L. Brežneva a ostatných vodcov bolo šokujúce, že bez konzultácií s nimi sa uskutočňujú zásadné kadrové zmeny vo vedení KSČ a štátu. Od drážďanskej schôdze sa proti československému vedeniu uplatňovali dva vzájomne preplietajúce sa aspekty nátlaku, a to ideologicko-politický a mocensko-vojenský, ktoré pramenili z dvoch hlavných okruhov príčin. Prvou príčinou výhrad voči reformnému procesu bolo to, že Československo chce uplatniť vlastný model socializmu. „Spojenci“ nový model považovali za návrat k buržoáznej demokracii, ako to dokazuje kritika Smrkovského na drážďanskej schôdzi. Druhou príčinou výhrad boli obavy vodcov VZ, sovietskych maršalov a generálov, aby Československo nenasledovalo príklad Albánska, Juhoslávie a Rumunska a nevypadlo alebo neoslabilo sovietsky blok. Československo svojím priemyselným a vojenským potenciálom vo veľmi dôležitom geopolitickom priestore strednej Európy, spolu s Poľskom a NDR, predstavovalo v sovietskych

vo „demokratickú pomoc“ dostalo vinou chybného prekladu nemeckého filmočníka. Prikláňajú sa k názoru, že pôvodne to bolo slovo „materiálnu“ alebo „vojenskú“ pomoc.

¹⁰Tamže, s. 91.

¹¹Tamže, s. 94.

¹²Tamže, s. 101.

¹³Tamže, s. 102.

¹⁴Tamže, s. 98.

¹⁵Tamže, s. 106.

¹⁶VOLKOV, V. K.: c. d., s. 170.

¹⁷L. Brežnev na drážďanskej schôdzi menovite hovoril o útokoch proti V. Davidovi, ministrom zahraničných vecí, J. Lenártovi, predsedovi vlády a „proti vedúcim stranickým kádom, proti vláde, proti ministerstvu obrany, proti ministerstvu zahraničia, ministerstvu vnútra... činnosti Novotného... útokom na Lomského“. W. Gomulka bránil A. Novotného, že „k otázke súdruha Novotného sa pristúpilo takým nesprávnym spôsobom, aký si komunisti v žiadnom prípade nemôžu dovoliť“. VONDROVÁ, J. – NAVRÁTIL, J.: c. d. 4/1, s. 86 a 94.

plánoch akýsi kryt „železného trojuholníka pre ochranu pobaltských republík a severozápadného Ruska v prípadnom vojnovom konflikte.“¹⁸

V súvislosti s mocensko-vojenským aspektom boli formulácie o spoločnej obrane socializmu dopĺňané konkrétnymi „argumentmi“ o strate bojaskopnosti Československej ľudovej armády (ČSLA). Pochybnosti v tomto smere už v Drážďanoch vyslovil Brežnev aj Ulbricht. Neskôr sa táto „argumentácia“ doplnila o otvorenosť západných hraníc so SRN a ostrú kritiku za pokus formulovať vlastnú vojenskú doktrínu.

Po drážďanskej schôdzi sovietske politbyro 25. marca prehĺbilo kritiku A. Dubčeka. L. Brežnev referát A. Dubčeka kriticky hodnotil tak, že obišiel závažné otázky, osobitne kádrové.¹⁹ Plénum ÚV KSSZ sa v dňoch 9. –10. apríla v súvislosti s prerokovaním medzinárodných otázok osobitne zaoberalo hodnotením situácie v Československu. Rokovanie prebiehalo v duchu základnej myšlienky „nestratiť socialisticke Československo“.²⁰ O výsledkoch pléna boli informovaní vodcovia štyroch krajín, ktorí podporili sovietske názory a postoje.

PRÍPRAVA VOJENSKEJ INTERVENČIE

Od nátlaku a hrozieb, ktoré odzneli na adresu československého vedenia od polovice marca 1968, sovietske vedenie sa začalo pripravovať na vojenskú intervenciu. Príprava intervencie s krycím názvom operácia „Dunaj“ sa začala prijatím direktívy ministra národnej obrany ZSSR maršala A. Grečka (pod číslom GOU/1/ 87657 z 8. apríla 1968), ktorá stanovila úlohy armádnej skupiny „Juh“, vytvorenej na báze Južnej skupiny vojsk. Neskôr, na porade 23. júla v Moskve bol plán operácie upresnený.²¹ Prípravy na vojenskú intervenciu začiatkom apríla potvrdil aj veliteľ 2. poľskej armády generál F. Siwicki.²²

Z prístupných materiálov dnes ešte nie je možné odpovedať na otázku, ktorá sa v tejto súvislosti vynára, a to: prečo Grečkova direktíva predchádzala politickému rozhodnutiu, resp. ak také rozhodnutie existovalo, kedy sa prijalo.

Na pléne ÚV KSSZ 9.–10. apríla sa najostrejšie kritizovalo zrušenie cenzúry v Československu a schválenie Akčného programu KSČ, ktorý Brežnev označil za revizionistický.²³ Po zasadaní pléna sa konala porada L. Brežneva s tajomníkmi zväzových a oblastných výborov KSSZ, na ktorej zrejme nešlo len o podanie informácií, ale aj o ideologickú prípravu obyvateľstva na pripravovanú intervenciu.

Brežnevov list, napísaný bezprostredne po skončení pléna a adresovaný Dubčekovi, obsahuje „otcovské“ znepokojenie nad uplatňovaním vedúcej úlohy strany a aktivizáciou protisocialistických síl. Brežnev vyslovil obavy o socializmus u nás a žiadal uzavrieť cestu protisocialistickým silám, ktoré „sa pokúšajú zviesť Československo zo socialistickej cesty“.²⁴ Aby k tomu nedošlo, sovietske politbyro sa po aprílovom zasadaní riadilo zásadou pomôcť „zdravým silám a predovšetkým KSČ, aby sa zabránilo strate socialistickej vymoženosti v Československu a jeho odtrhnutiu od socialistického spoločenstva“.²⁵ Takto spätne Brežnev formuloval hlavné zásady politiky voči Československu na pléne ÚV KSSZ 17. júla 1968, a to krátko po varšavskej schôdzi, konanej bez našej účasti.

¹⁸BENČÍK, A.: Rekviem za pražské jaro. Třebíč 1998, s. 27-29.

¹⁹VOLKOV, V. K.: c. d., s. 168.

²⁰PICHOJA, R. G.: c. d., s. 2.

²¹BENČÍK, A.–NAVRÁTIL, J.–PAULÍK, J.: Vojenské otázky československé reformy 1967–1970, Vojenská variantní řešení čs. krize 1967–1970. Díl 6/1, Doplněk. Brno 1966, s. 287.

²²BENČÍK, A.: Rekviem za pražské jaro, c. d., s. 36.

²³VOLKOV, V. K.: c. d., s. 170. V liste A. Dubčekovi z 11. apríla L. Brežnev uviedol, že nepozná celkom Akčný program, hoci bol 10. apríla publikovaný v čs. tlači a na pléne ho kritizoval. Referát L. Brežneva na pléne je do dnes neprístupný.

²⁴VONDOVÁ, J. – NAVRÁTIL, J. a kol.: Díl 4/1, c. d., s. 133.

²⁵Tamže, s. 316.

Koncom apríla a začiatkom mája sa začala invázia návštev sovietskych maršalov a generálov do Československa. Najprv v dňoch 24. –25. apríla prišiel na návštevu hlavný veliteľ VZ I. I. Jakubovskij. Najdôležitejšou otázkou, o ktorej rokoval, bolo vojenské cvičenie na našom území už v máji, hoci pôvodne bolo plánované na október. Minister obrany M. Džúr to odmietol, ale Predsedníctvo ÚV KSČ 30. apríla mu uložilo urýchliť prípravu naň. Cvičenie pod názvom „Šumava“ sa začalo 20. júna a oficiálne sa malo skončiť 30. júna.²⁶ Neustály odklad odchodu vojsk z nášho územia sledoval politické ciele a posledné sovietske jednotky odišli o mesiac neskôr, ako sa pôvodne plánovalo. Cvičenie „Šumava“ bolo prakticky nácvikom na vojenskú intervenciu. Rozmiestnenie armádnych a divízných štábov zodpovedalo augustovému nástupu intervenčných vojsk. V mnohých vojenských posádkach v čase intervencie sa objavili tie isté jednotky, ktoré sa zúčastnili cvičenia. Okrem toho ZSSR tým sledoval rozmiestnenie svojich vojsk na našom území, pričom ich prítomnosť by domácim konzervatívnym silám umožnila ukončiť reformný proces.²⁷

Sovietske vedenie prikladalo veľkú dôležitosť prítomnosti svojich vojsk na našom území v priebehu cvičenia i po jeho skončení ako formy nátlaku na československé vedenie. Ale uskutočniť vnútorné zmeny protireformného charakteru za pomoci „zdravých síl“ sa nedarilo. Návšteva A. Kosygina v Československu pod zámienkou liečenia a jeho rozhovory s poprednými čs. predstaviteľmi, značne korigovali predchádzajúce názory v sovietskom politbyre. Kosygin na zasadaní politbyra 27. mája povedal, že okrem Dubčeka, Černíka a Svobodu, niet výraznejších osobností v krajine, preto treba zmeniť predchádzajúce predstavy o „zdravých silách“.²⁸ To, že členovia „zdravého jadra“ sa v predstavách sovietskeho vedenia menili, napovedá o nie celkom spoľahlivých informáciách o našich popredných politických predstaviteľoch. Podľa dostupných materiálov možno konštatovať, že „zdravým silám“ zhruba do začiatku júla 1968 sa pripisovala úloha „vytlačenia pravicových síl z vedenia strany a štátu“ a porážky „druhého centra“ v ÚV KSČ.²⁹ Paralelne s touto alternatívou vnútorných protireformných zmien, sovietske vedenie pripravovalo aj ďalšiu, a to pomocou vystúpenia Ľudových milícií. Na zasadaní ÚV KSSZ 17. júla L. Brežnev uviedol, že „na naše početné odporúčania a naliehavé rady sa uskutočnilo celoštátne zhromaždenie predstaviteľov Ľudových milícií v Československu“. Sovietske vedenie predpokladalo, že demonštratívne vystúpenia Ľudových milícií sa uskutočnia vo veľkých mestách celej republiky, aby „zahájili rozhodujúci útok v boji proti pravicovým, protisocialistickým a kontrarevolučným živlom“.³⁰ Ale A. Dubčekovi sa podarilo takému demonštratívne vystúpeniu zabrániť a zredukovať ho na jedno stretnutie 19. júna na Ruzynskom letisku v Prahe. Podľa niektorých prameňov³¹ sovietske vedenie predpokladalo, že zásadné zmeny bolo možné dosiahnuť na spôsob „nového februára 1948“, teda vytlačenia „pravých“ od moci s demonštratívnymi vystúpeniami Ľudových milícií. Ale ani táto predpokladaná alternatíva na zmeny nepriniesla očakávaný výsledok. Stretnutie ĽM v Prahe malo ohlas v sovietskej tlači a v podobe rôznych rezolúcií zo sovietskych závodov predstavovalo dôležitý zdroj ideologicko-politického nátlaku. Protireformná úloha ĽM v plánoch štátov VZ nezankla celkom ani neskôr. Na varšavskej schôdzi piatich štátov 14. –15. júla W. Ulbricht navrhoval, aby ĽM uskutočnili „očistu masmédií“.

V súvislosti s vojenským cvičením „Šumava“ a cvičeniami v okolitých štátoch treba uviesť ešte jednu skutočnosť. Na varšavskej schôdzi v polovici júla Ulbricht navrhol, že „tre-

²⁶Konkrétne vojenské ciele cvičenie „Šumava“ analyzuje A. BENČÍK v c. d., s. 64–69.

²⁷Československo roku 1968. I.díl: Obrodný proces. Praha 1993, s. 122.

²⁸PICHOJA, R. G.: c. d., s. 5. Pred návštevou A. Kosygina na politbyre L. Brežnev za členov „zdravého jadra“ označil Bil'aka, Koldera, Indru, Lenárta a do „určitej miery“ Smrkovského.

²⁹Podľa informácie V. Bil'aka P. Šelestovi zo začiatku júna „druhé centrum“ malo pozostávať z nasledujúcich členov: Šika, Špačka, Císařa, Kriegl, Pavla, Prchlíka. PICHOJA, R. G.: c. d., s. 6.

³⁰VONDROVÁ, J. – NAVRÁTIL, J. a kol.: Díl 4/1, c. d. s. 316.

³¹Uvážda to R. G. PICHOJA v c. d., s. 6.

ba ešte uvážiť, čo urobiť so Slovenskom. Môže sa stať, že Slováci požiadajú o našu podporu. Ak Slováci požiadajú, aby sme ich podporili, navrhujem, aby najbližšie vojenské cvičenie sa nekonalo na česko-poľských hraniciach, ale na Slovensku, ak to Slováci požiadajú.“³² Hra so „slovenskou kartou“, ako ju navrhol W. Ulbricht, sledovala vraziť klin medzi Čechov a Slovákov. Návrh vychádzal z dvoch skutočností: Na Slovensku pod vedením V. Biľaka, prvého tajomníka ÚV KSS, demokratizačný proces postupoval so značnými rozdielmi v porovnaní s českými krajinami. Okrem toho Biľak už na rokovaní československej a sovietskej delegácie 4. mája v Moskve nevystupoval jednotne s ostatnými členmi (Dubčekom, Černíkom, Smrkovským) a preberal sovietske stanoviská o „nepriateľských silách“. Biľaka za jeho názory a postoje vysoko ocenili na prvej schôdzi piatich štátov VZ bez Československa, ktorá sa konala 8. mája v Moskve. Brežnev pri hodnotení vystúpenia Dubčeka na rokovaníach 4. mája zopakoval, že „nič konštruktívne nepovedal“, podobne ako v Drážďanoch. Ale „najkonštruktívnejšie, najsprávnejšie a najucelenejšie hovoril s. Biľak. Otvorene priznal, že na KSČ teraz útočia nepriatelia, pričom to robia chytrá a organizovane. Vyjadril presvedčenie, že existuje centrum, ktoré riadi túto prácu...“³³

Návrh W. Ulbrichta „staviť na Slovensko“, ktoré stotožnil s Biľakom, sa prirodzene nestretol s podporou ostatných vodcov. Pretože varšavskej päťke išlo o zmarenie reforiem v Československu ako jednotnom štátnom celku. Z geopolitického hľadiska české krajiny na dotyku so SRN, kde sa nachádzali vojská NATO, mali prvoradý význam, lebo išlo o to, umiestniť na západných hraniciach nášho štátu svoje vojská. Otvorená podpora akýchsi separatistických tendencií nenašla podporu ani preto, lebo štáty varšavskej päťky mali eminentný záujem o formovanie „zdravých síl“ bez rozdielu národností.

ODLOŽENÁ INTERVENCIA

Uverejnenie manifestu občianskej spoločnosti Dvetisíc slov 27. júna v niektorých českých denníkoch korigovalo predchádzajúce plány sovietskeho vedenia na opakovanie „nového februára“. Napriek tomu, že Predsedníctvo ÚV KSČ odmietlo tento manifest ako výzvu proti vedeniu strany, kritika na jeho adresu zo strany piatich štátov sa stupňovala. Vodcovia piatich štátov VZ v listoch Predsedníctvu ÚV KSČ Dvetisíc slov zhodne označili za „manifest kontrarevolúcie“, za „novú otvorenú fázu likvidácie KSČ“. Kritizovali v nich predsedníctvo za to, že neprijalo rozhodné opatrenia, nevynímajúc administratívno-mocenské. Oproti kritickým výhradám na adresu československého vedenia, fakticky od drážďanskej schôdze, ktoré odzneli pri rôznych príležitostiach, listy obsahovali jeden nový dôležitý fakt. Pozícia vedenia KSČ sa charakterizovala tak, že je „odstránená od riadenia spoločnosti“.³⁴ Toto nové hodnotenie postavenia vedenia KSČ v štáte naznačovalo nedôveru v možný obrat v politike Predsedníctva ÚV KSČ a osobitne A. Dubčeka, od ktorého očakávali tvrdé opatrenia proti organizátorom Dvetisíc slov, proti médiám a všetkým, ktorí ju nejakým spôsobom podporili. Inak a jasnejšie povedané, ak do júla sovietske politbyro vkladalo určité nádeje, že sa podarí, podľa jeho predstáv, pomocou A. Dubčeka, O. Černíka, spolu s V. Biľakom, D. Koderom, A. Indrom a ďalšími, vytlačiť a eliminovať tzv. druhé centrum od vedenia, po publikovaní Dvetisíc slov tieto nádeje na obrat pohasli. Kritické výhrady voči Dubčekovi v slovníku vodcov piatich štátov VZ prechádzali do obviňovania o jeho nechote, resp., že čoraz viac podlieha vplyvom „druhého centra“. Tomu prispôsobili aj svoju novú taktiku podpory „zdravých síl“ v Československu. Predsedníctvo ÚV KSČ o listoch piatich štátov s dátumom 4. – 5. júla rokovalo 8. a 12. júla. Postoje členov predsedníctva k listom boli diferencované, takisto k na-

³²VONDROVÁ, J. – NAVRÁTIL, J. a kol.: Díl 4/1, c.d., s.285.

³³Tamže, s. 195.

³⁴Tamže, s. 253.

šej účasti na varšavskej schôdzi narýchlo zvolanej na 14.–15. júla. Predsedníctvo ÚV KSČ 12. júla prijalo záver, aby navrhovanej spoločnej schôdzi predchádzali dvojstranné rokovania, ktorých by sa zúčastnili aj predstavitelia Rumunska a Juhoslávie. Účasť na varšavskej schôdzi bola zamietnutá, pretože „nás postavili pred hotovú vec“, povedal A. Dubček v predsedníctve 12. júla. V diskusii odznelo aj prirovnanie situácie u nás so situáciou, ktorá vznikla roku 1948 pri roztržke ZSSR s Juhosláviou. Ale názory na kritiku, obsiahnutú v listoch a na účasť na varšavskej schôdzi boli diferencované. Na jednej strane zhodne vystupovali A. Dubček, O. Černík, B. Šimon, J. Smrkovský, F. Kriegel, Z. Mlynář, na strane druhej sa formovala tzv. Kolderova platforma. Spočívala v návrhu zvolať zasadanie ÚV KSČ, na ktorom by prerokovali obsah piatich listov, adresovaných predsedníctvu a stanoviská jednotlivých členov predsedníctva k našej účasti na varšavskej schôdzi. D. Koldera v jeho návrhu podporil v diskusii V. Biřák, O. Švestka, J. Lenárt a E. Rigo.³⁵ V závere Dubček zamietol návrh zvolať zasadanie ÚV KSČ slovami „dnes nie sú rozpory takého druhu, ktoré by vyžadovali zvolanie pléna o ďalšom postupe a účasti na týchto poradách“.³⁶ Tým aj Kolderova skupina stratila možnosť pertraktovať svoje názory a získať ďalších stúpcov medzi členmi ÚV KSČ.

Schôzda piatich štátov vo Varšave v dňoch 14.–15. júla bola v poradí druhá bez účasti československého vedenia. Vodcovia piatich štátov hodnotili našu situáciu ostrým tónom a slovníkom, pričom najčastejšie frekventovali spojenia „kontrarevolúcia mierovou cestou“. Gomulka hodnotil situáciu tak, že „prebieha pokojný prechod... socialistického Československa v republiku buržoázneho typu“ a „transformácia Komunistickej strany Československa na stranu sociálnodemokratického typu“.³⁷ Ulbricht tradične pripomenul nebezpečenstvo vplyvu „západonemeckých imperialistov“. Živkov pochyboval o „zdravých silách“, preto odporúčal podporiť Československo pomocou „ozbrojených síl Varšavskej zmluvy“.³⁸ Kádár sa deň pred varšavskou schôdzou stretol s Dubčekom a Černíkom v maďarskom Komárome a o tomto stretnutí referoval. Jeho slovník hodnotenia našej situácie sa odlišoval od slovníka Gomulku, Ulbrichta a Živkova, ale zhodoval sa s nimi. Nakoniec hovoril Brežnev. Uviedol „argumenty“ o nebezpečnom vývoji a návrate Československa na „kapitalistickú cestu“ a navrhol prijať opatrenia proti „kontrarevolúcii“. Podľa neho „zdravé sily“ by mohli iniciovať boj za obnovenie vedúcej úlohy KSČ a normalizáciu situácie v krajine. Najzávažnejšie bolo konštatovanie Brežneva, že štáty VZ musia byť „pripravené... na prvú výzvu československých súdruhov, alebo v prípade, keď bude zrejmé, že situácia také vystúpenie vyžaduje a československým súdruhóm by bolo obtiažne obrátiť sa na nás“.³⁹ Inak povedané, L. Brežnev uviedol, že pomoc (vojenskú) poskytnú v prípade, keď „zdravé sily“ o takú pomoc požiadajú, ale poskytnú ju aj bez obrátenia sa o pomoc. Tým sa vysvetľuje aj význam „pozývacích listov“ v rozhodovacom mechanizme sovietskeho vedenia.

Hlavné myšlienky varšavskej schôdze boli zhrnuté do listu piatich komunistických a robotníckych strán ústrednému výboru KSČ. Novým momentom v liste bolo konštatovanie, že vývoj u nás ohrozuje aj spoločné záujmy ostatných socialistických krajín. Záver listu obsahoval štyri body, ktoré malo československé vedenie splniť, aby odvrátilo „kontrarevolučný vývoj“. Splnenie ultimatívne formulovaných požiadaviek v liste by znamenalo zastavenie reformného procesu v čase, keď bolo rozhodnuté zvolať mimoriadny XIV. zjazd KSČ na 9. septembra 1968. Prípravy na zjazd už prebehli na okresných a krajských konferenciách voľbou delegátov. Zjazd mal nielen potvrdiť reformný kurz, ale ďalej ho rozvinúť a uskutočniť kádrové zmeny v zložení Ústredného výboru KSČ v prospech prívržencov

³⁵Československo roku 1968, c. d., s. 126.

³⁶Archív Komisie vlády SR pre analýzu historických udalostí rokov 1967-1970. Politologický kabinet SAV, Kr. Predsedníctvo ÚV KSČ. Stenografický zápis zo zasadania Predsedníctva ÚV KSČ z 12.VII. 1968 k listom piatich krajín. Záverečné slovo A.Dubčeka.

³⁷VONDROVÁ, J. – NAVRÁTIL, J. a kol.: Díl 4/1, c.d., s. 273.

³⁸Tamže, s. 286. Z jeho výroku nie je jasné, či myslel vojenské cvičenie alebo intervenciu.

³⁹Tamže, s. 292.

reformiem. Príprava mimoriadneho zjazdu KSCĚ ešte vystupňovala hrozby piatich štátov. Osobitne sa obávali, že „zdravé sily“ by v novom ústrednom výbore a jeho orgánoch, zvolených na zjazde, stratili politický vplyv a tým aj možnosť ovplyvňovať prostredníctvom nich vnútorný vývoj.

V stanovisku Predsedníctva ÚV KSCĚ k listu piatich komunistických a robotníckych strán zo 17. júla boli odmietnuté obvinenia z „kontrarevolučného vývoja“, z ohrozenia „základov socialistického zriadenia“ a „odtrhnutia od socialistického spoločenstva“. Neúčast' na varšavskej schôdzi bola v stanovisku zdôvodnená návrhom na dvojstranné rokovania. Za stanovisko hlasovala aj konzervatívna časť predsedníctva, ktorú sovietske vedenie považovalo za „zdravé sily“. Zasadanie ÚV KSCĚ 19. júla jednohlasne vyslovilo súhlas s odpoveďou predsedníctva na list piatich krajín. Tým sa veľmi posilnili pozície A. Dubčeka v Predsedníctve a pléne ÚV KSCĚ. Konzervatívna časť predsedníctva a pléna sa neodvážila nehlasovať za stanovisko, zrejme aj pod vplyvom verejnej mienky, ktorá bola na strane reformných politikov. List piatich štátov i stanovisko predsedníctva boli publikované v dennej tlači. Odpoveď predsedníctva na varšavský list podporilo vyhlásenie Národného zhromaždenia, Národného frontu, odborov a mládeže. V celej krajine sa zdvihla vlna odporu proti listu piatich štátov. Vonkajšie nebezpečenstvo stmelovalo jednotu občanov v celom štáte v názoroch na štátnu suverenitu a zasahovanie do vnútorných vecí.

Dalším dôležitým momentom udalostí, ktoré dráždili najmä sovietskych maršalov a generálov, bol návrh československej vojenskej doktríny, ktorý bol dielom pracovníkov spoločenskovedných pracovísk vojenských akadémií. Návrh vlastnej vojenskej doktríny v podobe Memoranda zo 4. júna poslali A. Dubčekovi ako príspevok k tvorbe hlavných dokumentov pre XIV. zjazd KSCĚ.⁴⁰ Memorandum zdôvodňovalo potrebu formulovať a konštituovať československé štátne záujmy v oblasti vojenstva, kriticky hodnotilo minulosť v oblasti vojenskej politiky a navrhlo hlavný obsah vlastnej vojenskej doktríny.

V čase, keď sa končila varšavská schôdza piatich štátov VZ, na tlačovej konferencii v Prahe vystúpil vedúci štátno-administratívneho oddelenia ÚV KSCĚ generál Prchlík. Kriticky sa vyjadril o predchádzajúcom riadení armády a dotkol sa aj nášho postavenia v spojeneckom velení VZ. V tejto súvislosti povedal, že „toto velenie tvoria maršali, generáli a dôstojníci Sovietskej armády a že ostatné členské armády majú v tomto spojenom velení len svojich predstaviteľov, ktorí doteraz nemali nijaké povinnosti alebo funkcie spolurozhodovať, ale boli skôr v úlohe styčných orgánov“.⁴¹

Reakcia sovietskeho vedenia na tlačovú konferenciu bola veľmi ostrá v podobe listu hlavného veliteľa vojsk VZ maršala Jakubovského A. Dubčekovi z 18. júla. V liste obvinil generála Prchlíka z „vyzradenia prísne tajných skutočností“ a výpadov proti sovietskym vojenským veliteľom.

Prípravy na vojenskú intervenciu sa zintenzívnili v poslednej tretine júla. Do bojovej pohotovosti boli uvedené vyčlenené časti armád ZSSR, Poľska, NDR, Maďarska a Bulharska. 29. júla sa všetky intervenčné vojská nachádzali vo východiskových pozíciách a očakávali rozkazy na začiatok operácie „Dunaj“.⁴²

Zintenzívnenie príprav na intervenciu posmelilo aj ubezpečenie USA, že rešpektujú rozdelenie sfér vplyvu po druhej svetovej vojne a právo ZSSR riešiť vnútroblokové problémy svojím spôsobom. Zoskupovanie intervenčných vojsk piatich štátov VZ na hraniciach s Československom prebiehalo paralelne s politickými prípravami. Na zasadaní sovietskeho politbyra 19. a 22. júla boli pripravené prvé varianty politických dokumentov, a to: Deklarácie Predsedníctva ÚV KSCĚ, Revolučnej vlády ČSSR o vnútornej a zahraničnej politike, adresované

⁴⁰BENČÍK, A.–NAVRÁTIL, J.–PAULÍK, J.: Vojenské otázky československé reformy, c. d., s. 137-143.

⁴¹Tamže, s. 235.

⁴²BENČÍK, A.: Rekviem za pražské jaro, c. d., s. 104.

čs. ľudu a čs. armáde. Pripravené bolo aj Vyhlásenie ÚV KSSZ adresované sovietskemu ľudu. Uvádzalo sa v ňom, že sovietska vláda nariadila svojim vojskám „poskytnúť pomoc Revolučnej vláde Československa... To isté rozhodnutie prijali vlády Poľskej ľudovej republiky, Maďarskej ľudovej republiky, Bulharskej ľudovej republiky, ktoré si spolu s nami plnia svoju internacionálnu povinnosť.“⁴³ Všetky dokumenty boli pripravené na schôdzu sovietskeho politbyra 27. júla.

Medzitým sa súčasne pripravovala dvojstranná schôdza sovietskeho politbyra a Predsedníctva ÚV KSČ. Rokovanie v Čiernej nad Tisou malo pôvodne trvať len jeden deň, a to 29. júla. Predpokladaný neúspech rokovaní v Čiernej nad Tisou mal vyústiť do vojenského riešenia, teda intervencie. V dňoch 30.–31. júla sa malo konať stretnutie piatich štátov VZ, ktorého úlohou bolo zrejme odobriť plán intervencie a stanoviť konkrétne úlohy jednotlivých štátov. Ale rokovanie v Čiernej nad Tisou sa predĺžilo na štyri dni. Trvalo od 29. júla do 1. augusta. Z tohto dôvodu boli pripravené plány vojenskej intervencie odložené.

Schôdze v Čiernej nad Tisou sa zúčastnili členovia sovietskeho politbyra a Predsedníctva ÚV KSČ s prezidentom L. Švobodom. Obidve strany na zdĺhavých štvordňových rokovaníach sledovali odlišné ciele. Československá delegácia vedená Dubčekom si kládla za cieľ obhájiť svoju politiku reforiem a rozptýliť obavy z nebezpečenstva „kontrarevolúcie“ obsiahnuté vo varšavskom liste. Nepostupovala však jednotne. V. Biľak, D. Kolder a čiastočne aj O. Švestka a E. Rigo nielenže preberali sovietsku argumentáciu, ale ďalej ju rozvinuli.

Členovia sovietskeho politbyra už pred schôdzou vypracovali akúsi „rukoväť“ postupu na rokovaníach. Obsahovala hlavné požiadavky, ktoré mali všetci členovia klásť čs. predstaviteľom. Pozostávali zo starých a opakovaných výhrad o zákaze obnovenia nových politických strán, činnosti politických klubov, straníckej kontroly nad médiami, kádrových zmien a uplatňovania vedúcej úlohy komunistickej strany podľa sovietskych predstáv.⁴⁴ Členovia politbyra striktné dodržiavali postup podľa „rukoväti“. Okrem pléna, za účasti všetkých členov oboch delegácií, prebiehali aj schôdzky v užšom kruhu (tzv. osmičky, štvorky a dvojky). A práve táto časť rokovania je zahmlená. Podľa V. K. Volkova a R. G. Pichoju⁴⁵ na rokovaníach v užšom kruhu sa predstavitelia čs. vedenia verbálne zaviazali plniť sovietske požiadavky. K podobnému záveru došiel aj J. Pauer vo svojej monografii.⁴⁶ Naproti tomu A. Dubček v pamätiach uvádza, že okrem zvolania schôdze šiestich štátov na 3. augusta v Bratislave „nijaká iná dohoda sa v Čiernej nad Tisou nedosiahla ani nepodpísala“.⁴⁷

O rokovaníach v Čiernej nad Tisou Brežnev informoval ostatných vodcov štyroch krajín v Bratislave 2. augusta. Podľa neho na rokovaníach osmičky (Brežnev, Kosygin, Podgornyj, Suslov – Dubček, Svoboda, Černík, Smrkovský) a potom dvojky (Brežnev – Dubček) československá strana súhlasila s nasledujúcimi opatreniami.

1) zabezpečiť vedúcu úlohu strany; 2) prevziať kontrolu nad masmédiami; 3) prijať zákon o zákaze činnosti protisocialistických organizácií, sociálnodemokratickej strany a klubov; 4) vyňať štátnu bezpečnosť a jej riadenie z právomoci ministra vnútra Pavla; 5) garantovať Biľakovi, ktorý v Čiernej nad Tisou vystupoval otvorene, že nebude mu spôsobená ujma a nebude odstránený z vedenia KSČ.⁴⁸

Už na rokovaníach v Čiernej nad Tisou 31. júla Brežnev uviedol, že dokument, ktorý podpíšu predstavitelia šiestich štátov na pripravovanej schôdzi v Bratislave 3. augusta bude

⁴³ PICHJOJA, R. G.: c. d., s. 10–11. V citovanom dokumente chýba NDR.

⁴⁴ Tamže, s. 11.

⁴⁵ VOLKOV, V. K., c. d.: s. 178, PICHJOJA, R. G.: c. d., s. 11.

⁴⁶ PAUER, J.: Prag 1968: Der Einmarsch des Warschauer Paktes. Bremen, 1995.

⁴⁷ DUBČEK, A.: Nádej zomiera posledná. Bratislava 1993, s. 188.

⁴⁸ VONDROVÁ, J.–NAVRÁTIL, J.: Mezinárodní souvislosti československé krize 1967–1970. Díl 4/2. svazek. Doplněk 1966, s. 157. Ide o informáciu námestníka ministra zahraničných vecí MER K. Erdélyiho pre J. Kádára o rozhovoroch, vedených na bratislavskom stretnutí 2.–3. augusta 1968.

mat' „platnosť záväzného uznesenia“ a „musí (sa) dôsledne a bezvýhradne plniť“, pretože nejde o to, aby sme v „dokumente odsúdili tie alebo oné javy, ale vyložili našu spoločnú politiku v pozitívnom zmysle v podobe slávnostnej deklarácie zásad...“⁴⁹ Vyhlásenie šiestich komunistických a robotníckych strán socialistických štátov slávnostne podpísané v Bratislave 3. augusta 1968 takýmto dokumentom bolo. Neobsahovalo už konkrétne výhrady a požiadavky, ale predchádzajúce „dohody založené na dôvere“ boli zhrnuté do konštatovania, že „podpora, ochrana a upevnenie týchto (socialistických) vymožeností... sú spoločnou internacionálnou povinnosťou všetkých socialistických štátov“.⁵⁰ Bratislavské vyhlásenie bolo určené aj pre širokú verejnosť v šiestich štátoch a pre svetovú verejnosť. Malo dokumentovať spoločnú dohodu a utlmiť protisovietske názory medzi prívržencami ľavice vo svete. Tento zámer otupiť napätie „okolo Československa“ sa na určitý čas podarilo aj dosiahnuť.

DEFINITÍVNE ROZHODNUTIE

Od bratislavskej schôdzy do definitívneho rozhodnutia o vojenskej intervencii uplynuli dva týždne. Napätie, ktoré ovládlo československú spoločnosť od varšavskej schôdzy čiastočne poľavilo. Vnútropolitický vývoj v Československu nezaznamenal také udalosti, ktoré by výrazne zostrili napätie s vedením piatich štátov VZ. Preto do popredia vystupuje otázka o rozhodovacích procesoch v sovietskom politbyre, o tom, ktoré argumenty napokon prevážili pre vojenskú intervenciu. Podľa Kierana D. Williamsa⁵¹ veľmi dôležitý význam v rozhodovacích procesoch mala strata dôvery a úprimnosti sovietskeho vedenia voči čs. reformným predstaviteľom. Ďalej autor uvádza tri všeobecné kategórie československej „odchýlky“ od sovietskych predstáv politického správania sa vodcov koalíčných partnerov v mocenskom bloku. Strata dôvery a úprimnosti spolu s troma „odchýlkami“ v konečnom dôsledku rozhodli o použití vojenskej sily.⁵²

Všetky argumenty, ktoré uviedol Kieran D. Williams, majú racionálne jadro a opierajú sa o najnovšie sprístupnené dokumenty. Faktom je, že dohody z Čiernej nad Tisou a bratislavské vyhlásenie sa stalo veľmi dôležitým argumentom pre Brežneva, aby Dubčekovi vyčítal ich nedodržiavanie. Dlhé Brežnevove telefonáty a listy⁵³ adresované Dubčekovi z tohto obdobia, obsahujú predovšetkým obvinenia a ostrú kritiku neplnenia dohôd. Z ich obsahu vyplýva, že sovietske vedenie v tom čase už stratilo dôveru k Dubčekovi ako prvému tajomníkovi ÚV KSČ, pod vedením ktorého sa dohody budú dôsledne a rýchlo plniť. Keďže „zdravé sily“ nemali osobnosti s autoritou a politickou váhou a verejná mienka v celom štáte bola jednoznačne na strane Dubčeka, zrejme aj sovietske vedenie malo veľké obavy zo straty vplyvu na vedenie KSČ. Tieto obavy ešte znásobovala príprava mimoriadneho XIV. zjazdu KSČ. Preto strata vplyvu na vedenie KSČ bola v rozhodovacom procese na prvom mieste ako argument pre vojenskú intervenciu.

⁴⁹VONDROVÁ, J. -NAVRÁTIL, J.: 4/2, c. d., s. 140.

⁵⁰Tamže, s. 152.

⁵¹WILLIAMS, K. D.: Nové zdroje o rozhodovacom procese v priebehu československej krízy 1968, *Vojenská história*, 1998, č. 1., s. 72–76. Za všeobecné kategórie československej „odchýlky“ autor považuje a) odmietnutie sovietskych pozvaní na stretnutia; b) neochotu A. Dubčeka spolupracovať a chrániť konzervatívnych politikov, na ktorých sa sovietska strana spoliehala (Bil'ak, Indra, Kolder); c) nedodržanie dohôd a sľubov, napríklad z Čiernej nad Tisou.

⁵²Tamže, s. 74.

⁵³Ide o telefonický rozhovor L. Brežneva s A. Dubčekom z 9. júla z Jalty o plnení dohôd z Čiernej nad Tisou a Bratislavy a telefonický rozhovor z 13. augusta Brežneva s Dubčekom o neplnení, resp. porušovaní dohôd. Na telefonáty nadväzoval list zo 16. augusta, adresovaný Dubčekovi a list Politbyra ÚV KSSZ Predsedníctvu ÚV KSČ s dátumom 17.–18. augusta o neodkladnom plnení dohôd. Záznamy telefonátov a listy sú publikované v zborníku dokumentov autorov J. VONDROVEJ – J. NAVRÁTILA: *Mezinárodní souvislosti československé krize 1967–1970*. Díl 4/2 c. d., s. 146–166, 172–181, 187–189, 189–191.

Druhý veľký okruh dôvodov pre vojenskú intervenciu nepochybne súvisí so sovietskymi predstavami a názormi aj vodcov štyroch štátov, že zahraničná politika Československa sa usiluje o nasledovanie príkladu Juhoslávie, Rumunska a Albánska, teda o oslabenie alebo dokonca o vystúpenie z politických a vojenských štruktúr sovietskeho bloku. Oficiálna návšteva prezidenta Juhoslávie J. B. Tita 9.–11. augusta a prezidenta Rumunska N. Ceausesca 15.–16. augusta v Československu vyvolali podozrenie z obnovy Malej dohody z medzivojnového obdobia. „Stratiť socialistické Československo“ bolo nepredstaviteľné v sovietskych predstavách bipolárneho sveta, najmä z hľadiska vojenského posilňovania svojho vplyvu pred odzbrojovacím kolom s USA pod názvom SALT 1.

Napokon tretí okruh argumentov za vojenské riešenie situácie v Československu vyplýval z obáv pred podobnými reformnými pokusmi vo vlastných krajinách. Militantné vystúpenia W. Ulbrichta, W. Gomulku a T. Živkova proti reformnému procesu v Československu, počnúc drážďanskou schôdzou, nasvedčovali, že obavy o vlastné pozície doma zohrávali dôležitú úlohu pri odobrovaní rôznych sovietskych návrhov a napokon intervencie.

Definitívne rozhodnutie o vojenskej intervencii padlo na zasadaní sovietskeho politbyra v dňoch 16.–17. augusta 1968. Na zasadaní 17. augusta L. Brežnev informoval o rozhovoroch s J. Kádárom, ktorý vyjadril pripravenosť Maďarska zúčastniť sa na všetkých akciách „pomoci ľudu Československa“. Tým povrdil účasť Maďarska na vojenskej intervencii. Politbyro 17. augusta schválilo plán vojenskej intervencie, stanovenej na 20.–21. augusta s tým, že plán bude koordinovaný s postupom „zdravých síl“ v Československu. Rozhodnutie o vojenskej intervencii sa zdôvodňovalo prijatím aktívnych opatrení na záchranu socializmu: „poskytnúť KŠČ a národom Československa pomoc a podporu ozbrojenými silami“.⁵⁴ Okrem toho politbyro schválilo intervenčné dokumenty v podobe vyhlásení k čs. ľudu a armáde a vyhlásenie revolučnej vlády. Súčasne list A. Dubčekovi a pokyny sovietskemu veľvyslancovi S. Červonenkovi v Prahe o spôsobe jeho odovzdania. Politbyro pripravilo aj druhý list adresovaný Predsedníctvu ÚV KŠČ. Vznikol z podnetu „zdravých síl“, ktoré dokumentom chceli oficiálne potvrdiť existenciu dohôd z Čiernej nad Tisou a Bratislavy a ich neplnenie oficiálnou čs. reprezentáciou.

Dňa 18. augusta bola narýchlo zvolaná schôdza vodcov štyroch štátov VZ s jediným cieľom, aby schválila sovietsky plán vojenskej intervencie. Brežnev na tejto schôdzi obsérne hovoril o rozhodnutí vojenskej intervencie. Podrobne rozviedol aj plány „zdravých síl“, s vystúpením ktorých sa zosúladovali posledné politické a vojenské prípravy intervencie. Vystúpenia Ulbrichta, Živkova, Gomulku a Kádára jednoznačne podporili vojenskú intervenciu. Ich informácie na schôdzi sa dotýkali iba čiastkových otázok, bezprostredne súvisiacich s plánom vojenskej intervencie.⁵⁵

Prvé intervenčné vojská vstúpili na územie Československa zhruba hodinu pred polnocou 20. augusta 1968. Ale plány chystaného prevratu, ktorý mali uskutočniť „zdravé sily“ a nastoliť robotnícko-roľnícku vládu boli zmarené hlasovaním v Predsedníctve ÚV KŠČ k Vyhláseniu adresovanému československému ľudu. Uvádžalo sa v ňom, že intervencia je „akt odporujúci nielen základným zásadám vzťahov medzi socialistickými štátmi, ale aj popretím základných noriem medzinárodného práva“. Tým skrachovali všetky predchádzajúce plány vojenskou intervenciou odstrániť z vedenia KŠČ protagonistov reforiem.

⁵⁴BENČÍK, A.: Rekviem za pražské jaro, c. d., s. 131. Za „zdravé sily“ Moskva krátko pred vojenskou intervenciou považovala V. Biľaka, D. Koldera, A. Indru, E. Rigu, F. Barbírka, A. Kapeka, O. Švestku.

⁵⁵VONDROVÁ, J.–NAVRÁTIL, J.: Mezinárodní souvislosti československé krize 1967–1970, 4/2, c. d. Stenografický záznam sovietskej strany zo schôdze „päťky“ v Moskve 18. augusta, na ktorej bol vyslovený súhlas „s poskytnutím okamžitej vojenskej pomoci socialistickému Československu,“ s. 192–208.

M. ŠTEFANSKÝ: POLITISCHE VORBEREITUNGEN DER MILITÄRISCHEN
INTERVENZ VON 21. AUGUST 1968

Politische Vorbereitungen der militärischen Intervention in die Tschechoslowakei für den 21. August 1968 gingen im eigentlichen in drei Etappen hervor. Die erste Etappe startete mit koordiniertem Druck, den fünf Warschauer-Pakt-Mitgliedsstaaten an die tschechoslowakische Führung der Kommunistischen Partei (KSČ) ausübten. Einen Wendepunkt im Druck und Drohungen stellte das Zusammentreffen zu Dresden am 23. März 1968 dar, als die fünf Warschauer-Pakt Staaten die Grundlinien für deren gegen die KSČ-Führung einzuleitende Verfahren formulierten. Die Grundlinien beinhalteten kritische Einwände gegen Reformen, besonders gegen Vorbereitung von Reformprogramm – des Aktionsprogrammes der KSČ – und die in der KSČ-Führung und im Staate auszuführenden Kaderänderungen, die ohne Eingenehmigung und vorherige Besprechung vor allem mit dem sowjetischen Politbüro vorzunehmen geplant waren. Bereits bei dem Dresdner Zusammentreffen fielen erste Drohungen, die 'kontrarevolutionäre Lage' möglicherweise selbst auch in 'militärischer Linie' zu lösen. Ideologisch-politisches wie auch macht- und militärisches Druck steigerte sich nach dem Dresdner Zusammentreffen auch in den nachkommenden Monaten weiter.

Die zweite Etappe für eine militärische Intervention startete mit konkreten Vorbereitungen nach Aufnahme der Richtlinie des Nationalverteidigungsministers der Sowjetunion Marschall Grečko am 8. April 1968. Dieser entsprechend formierten sich Interventionsgruppierungen der fünf-Staaten-Armeen aus. Die Intervention der fünf Armeen in die Tschechoslowakei wurde unter dem Decknamen Kampfoperation 'Donau' geführt. Die Vorbereitung von militärischer Intervention wurde streng geheim gehalten. Die in den mit der Tschechoslowakei benachbarten Ländern hervorlaufenden militärischen Manöver waren lediglich ein Tarnungsmanöver für die eigene Vorbereitung. Darüber hinaus verliefen auch andere Vorbereitungen, um die innenpolitische Entwicklung mittels Volksmilizen umzustürzen. Eine große Bedeutung in Niederschlagung von Reformen sollte auch die auf unserem Territorium verlaufende Waffenübung 'Sumava' spielen. Verweilen sowjetischer und anderer Heere nach der eigenen Waffenübungsendung wirkte als politischer Druck an die offizielle KSČ-Führung. Gleichzeitig sollte es die - von der sowjetischen Regierung als 'gesunde Kräfte' bezeichneten - konservativen Kräfte unterstützen, um gegen die Reformen aufzutreten. Diese Etappe wurde durch Abschluß militärischer Intervenzvorbereitungen am 29. Juli beendet, als sich die Interventionsheere in Ausgangspositionen befanden und die Besprechungen zur Einleitung der 'Donau'-Operation erwarteten. Die für den 21. Juli geplante Intervention wurde wegen der in Cierna nad Tisou gestarteten bilateralen sowjetisch-tschechoslowakischen Verhandlungen verschoben. Mißerfolg bei den Verhandlungen von Cierna, die ursprünglich nur ein Tag lang verlaufen sollen hätten, sollte in eine militärische Intervention ausmünden. Als politische Hauptgründe von Vorbereitung militärischer Intervention in dieser Etappe - außer der vorhergenannten Einwände - könnte man Veröffentlichung der 'Zweitausend Wörter' und Abwesenheit der KSČ-Führung an der Warschauer Versammlung bezeichnen.

Dritte Etappe politischer Vorbereitungen könnte man in eine Periode von 3. bis 17. August ausgrenzen, da das sowjetische Politbüro entgeltigerweise eine militärische Intervention beschließt. Das am 18. August in Moskau stattgefundenen Zusammentreffen der fünf Staaten erklärte eine eindeutige Zustimmung für die Intervention.

Der Verfasser der Studie bedenkt auch das zugunsten der Intervention getroffenen Entscheidungsprozess. Er legt Akzent auf eine Hierarchie von drei Faktoren: Vertrauensverlust gegenüber A. Dubček und die KSČ-Führung, um dessen Tätigkeit nach den sowjetischen Vorstellungen zu beeinflussen, Besorgungen über Verlust der 'sozialistischen Tschechoslowakei' zufolge dessen Außenpolitik und Befürchtungen vor einer ähnlichen Reformbewegung in eigenen Ländern, welche selbst die eigenen Führer der fünf Staaten aus der politischen Szene hinweggerißen hätte.